

УДК 378:[371.13:629.7]

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.16>

Радул С. Г., Радул І. Г.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті визначено концептуальні основи діалогу культур в європейському освітньому просторі. Діалог культур знайшов практичне втілення в освітній практиці країн Європи. Діалог культур – це система цінностей іншої культури, долання стереотипів, синтез інонаціонального та самобутнього, що веде до взаємозбагачення та входження до загального світового та європейського культурного контексту. В європейському освітньому просторі діалог культур має реалізовуватись через взаємодію різних культур на базі рівності, довіри та толерантності та повноцінне взаєморозуміння суб'єктів діалогу культур, які є носіями певних культурних рис, сформованих під впливом рідної культури та її соціального і культурного контексту. Діалог культур в освітньому просторі Європи виступає освітньою стратегією. В освітньому просторі діалог культур виступає як контрастивно-зіставна освітня стратегія. Реалізація ефективного діалогу культур є пріоритетним завданням сучасної вітчизняної та європейської освіти. Питанням міжкультурного діалогу, міжкультурного виховання присвячується увага не лише окремих науковців, а й відповідних організацій Ради Європи. Так, прийнято та затверджено низку декларацій, проєктів та програм: Проєкт освіти та культурного розвитку мігрантів (1981 р.); Рекомендації Кабінету міністрів Ради Європи з підготовки викладачів на засадах культурного підходу (1984 р.); Проєкт “Демократія, права людини, меншини; освітні та культурні аспекти” (1997 р.); “Освіта на базі принципу демократичної моральності” (2000 р.); Міжкультурна проблема в системі освіти: релігійне розмаїття, діалог в Європі (2002 р.); Декларація постійної Конференції європейських міністрів освіти: “Міжкультурна освіта; керування розмаїттям, зміцнення демократії”; матеріали Міжнародного семінару з проблем міжкультурного діалогу в університетському кампусі (2008 р.), Біла книга з міжкультурного діалогу “Жити разом у рівності й гідності” (2008 р.)

Ключові слова: діалог, діалог культур, міжкультурна взаємодія, суб'єкт діалогу культур, європейський освітній простір.

Входження України у склад європейського освітнього простору зумовлює перегляд цілей та змісту української освіти загалом. Першочерговою задачею української освіти є підготовка суб'єктів діалогу культур, здатних брати участь у реалізації ефективної міжкультурної взаємодії. Саме тому питання сутності діалогу культур у процесі міжкультурної взаємодії в рамках європейського освітнього простору є актуальним. Потреба розв'язати поставлені задачі і зумовлює доцільність вивчення питання діалогу культур у контексті освітнього простору країн Європи.

Аналіз сучасних вітчизняних і зарубіжних досліджень свідчить, що питання діалогу культур є надзвичайно актуальним. У філософській парадигмі цій проблемі присвячені роботи М. Бубера, М. Бахтіна, В. Біблера, М. Кагана, Д. Ліхачова та С. Лотмана. Дослідженню діалогу культур присвячені праці таких вчених, як А. Абрамян, В. Бойченко, О. Бондаревська, Н. Бордовська, Г. Волков, А. Гусейнов, Г. Дмитрієв, Г. Дьяконов, А. Кузьминський, В. Павленко, Г. Палаткіна, Л. Черток та інші. Особливу увагу діалогу культур у полікультурному освітньому просторі приділяли Н. Воскресенська, Я. Гулецька, О. Гукаленко, Н. Кифоренко.

Метою статті є визначення концептуальних основ діалогу культур в європейському освітньому просторі через детальне вивчення змісту цього поняття.

Ідея діалогу культур широко представлена у філософських концепціях М. Бубера, М. Бахтіна, В. Біблера, М. Кагана, Д. Ліхачова та С. Лотмана. Автори розглядають діалог культур як “безальтернативну філософію світу”, основу життєдіяльності світової цивілізації. Згідно з філософською концепцією, культура за своєю природою діалогічна. В. Біблер вважає, що діалог культур є не просто порівнянням чи взаємодією культур, він сприяє породженню нових смислів. На думку М. Бубера, діалог культур є “взаєморозумінням та водночас збереженням власної думки та дистанції, де кожна окрема культура здатна повністю розкритися лише за наявності діалогу з іншими культурами, порушуючи замкненість у собі та взаємозбагачуючись” [16, с. 179].

Думки М. Бубера співзвучні ідеям М. Бахтіна: “Чужа культура тільки в очах іншої культури розкриває себе повніше й глибше. Один смисл розкриває свої глибини, зустрівшись і зіткнувшись з іншим, чужим змістом, між ними починається ніби діалог, який долає замкнутість і однобічність цих смислів, цих культур. При такій діалогічній зустрічі двох культур вони не зливаються і не змішуються, а взаємозбагачуються” [2, с. 354].

У ХХ ст. пошук інтегративних процесів призвело до формування концепцій діалогу культур як окремої наукової царини. Окремо проблему діалогу культур як діалогу логіки досліджували А. Аверинцев, Г. Гадамер, М. Гайдеггер, Е. Гуссерль, Д. Дюриншин, В. Жирмунський та ін. У культурологічному словнику З. Гіптерса діалог культур визначається як обмін культурними ідеями та цінностями, що відбувається між двома культурами. Діалог культур є не просто порівнянням або взаємодією різних типів культур: він сприяє логічному породженню нових смислових значень кожної культури. Діалог культур розглядається як взаємодія, вплив, проникнення чи відштовхування різних історичних та сучасних культур, як форма їх

конфесійного чи політичного співіснування. Діалог культур передбачає вихід за межі будь-якої певної культури до її початків, можливостей, виникнення, до її небуття.

У широкому значенні діалог культур розглядається як форма і спосіб комунікації двох культур, коли кожна зі сторін визнає іншу як рівну, виявляє до неї інтерес, визнає її відмінність, поважає її унікальність і водночас через пізнання і визнання характеристик іншої культури поглиблює уяву про себе, чіткіше усвідомлює себе, свої контури і якості, поглиблює самоідентичність [14, с. 33].

Як зазначає Л. Черток, діалог культур – це взаємодія різних культур на базі рівності, довіри та толерантності [12, с. 8]. Це можливо завдяки відкритості та діалогу, пізнавальній цікавості та толерантності, які своєю чергою є складниками елементами освітнього простору. Толерантність, яка власне корегує процес діалогу культур, є одним із фундаментальних елементів підготовки майбутніх вчителів до міжкультурної компетентності. Одним із вихідних принципів діалогу культур виступає усвідомлення необхідності переходу від “людини освіченої” до “людини культури”, що “поєднує у своєму мисленні і діяльності різні, не зводимі одна до одної культури, форми діяльності, ціннісні, смислові спектри” [4, с. 66].

Принцип діалогу набуває дедалі більше проникного характеру. По-перше, діалог не тільки розглядається як прийом засвоєння монологічного знання й уміння, але й частково визначає саму суть і значення понять, що передаються та формуються у процесі взаємодії. По-друге, діалог дістає “реальне освітнє дієве значення” як діалог культур, що “спілкуються між собою – в контексті сучасної культури, – осередді основних питань буття, основних точок здивування нашого розуму”. По-третє, діалог стає постійно діючим аспектом у свідомості учасників освітнього процесу, виступаючи тим самим основою реального розвитку творчого мислення [4, с. 68].

Таким чином, у процесі діалогу культур виникає взаєморозуміння, що сприяє мирній співпраці та взаємозбагаченню. Діалог культур, який базується на толерантності та взаєморозумінні, уможлиблює збереження ідентифікаційних національних особливостей кожної з культур. Саме такий шлях діалогу сприяє формуванню в цивілізаційно-глобалізаційному просторі загальнолюдських культурних цінностей при збереженні національних, ментальних ознак культури кожного народу.

Сучасні культурологи визначають три основні характеристики діалогу культур: структуру, рівні і принципи. Під структурою діалогу розуміють ті змістовні напрями і конкретні форми взаємного обміну, за допомогою яких він здійснюється (господарсько-економічні, державно-політичні, художні, релігійні, побутові, змішані). Серед рівнів діалогу культур виділяють етнічний, національний, цивілізаційний. Основним принципом діалогу культур є семантичний (смисловий) принцип, який передбачає виведення діалогу на рівень взаємопроникнення смислових структур у культурі. Діалог існує там, де у простір міжкультурних контактів вводиться архетипні семантичні рівні культури, де активізуються глибинні ментальні й світоглядні шари культурної активності. Сам термін “діалог культур” фіксує не рівноцінний “контрактний обмін” за схемою “ти мені – я тобі”, а момент критичної переробки запозиченого. Але культури, що взаємодіють, набагато легше сприймають зовнішні форми (соціальні інституції, естетичні ознаки, усталені способи поведінки, сценарно-декоративні аспекти ритуалів, правила етикету, моду тощо), аніж їх глибинне ідеологічно-символічне навантаження.

Отже, діалог культур – це насамперед досягнення системи цінностей іншої культури, долання стереотипів, синтез інонаціонального та самобутнього, що веде до взаємозбагачення та входження до загального світового культурного контексту. Основою існування та розвитку культури на сучасному етапі є феномен діалогу між різними культурними традиціями, адже вплив однієї культури на іншу можливий лише за умови зближення їхніх культурних кодів, наявності або формування спільної ментальності. Діалог культур, з одного боку, забезпечує вільний розвиток і функціонування всіх культур, а з іншого – сприяє процесу їх взаємодії, взаємовпливу і взаємозбагачення.

Грунтуючись на філософській концепції діалогу культур, І. Лупач та В. Фурманова [13] визначили діалог культур як міжкультурну взаємодію, засновану на рівноправ'ї та повноцінному взаєморозумінні суб'єктів діалогу культур, які є носіями певних культурних рис, сформованих під впливом рідної культури та її соціального і культурного контексту. На думку дослідників, суб'єкт діалогу культур – це перш за все культурна особистість, яка знає рідну мову та рідну культуру, іншомовну культуру, приймає та транслює цінності рідної та іншомовної культури [3; 4; 5; 13]. Суб'єкт діалогу культур поєднує в собі любов, прагнення до миру, терпимість та доброзичливість до людей, незалежно від національності, віросповідання, усвідомлює свою роль у співпраці та взаєморозуміння між народами. Головним досягненням суб'єкта діалогу культур є загальнолюдська культура та загальнолюдські цінності, здатність брати участь у реалізації ефективного міжкультурного діалогу, гідно представляючи власну країну на світовому рівні.

З огляду на вищесказане основними характеристиками суб'єкта діалогу культур мають стати здатність до адаптації в сучасних умовах проживання в мультикультурному та мультиетнічному суспільстві, вміння встановлювати контакти з носіями мови, представниками різних соціокультур, здатність долати можливі труднощі, які виникають при зіткненні з чужою культурою і її носіями, а також толерантність до іншого стилю життя та устрою.

Практичне втілення діалогу культур знайшов в європейській освітній практиці. Як засвідчує проведений нами аналіз педагогічної та психологічної літератури, діалог культур в освітньому просторі виступає як контрастивно-зіставна освітня стратегія. Реалізація ефективного діалогу культур є пріоритетним завданням

сучасної української та європейської освіти. Головною ідеєю освіти в контексті ідеї діалогу культур є здійснення переходу від ідеї “освіченого людини” до ідеї “людина культури”. Це завдання безпосередньо пов’язане з формуванням суб’єктів діалогу культур, здатних гідно представляти рідну культуру на міжнародному рівні. Розв’язання цього завдання полягає в моделюванні міжкультурного діалогу в контексті освіти і залученні до іншомовної (європейської) культури. Тому варто розглянути діалог культур як засіб встановлення взаєморозуміння та толерантності в процесі міжкультурного європейського освітнього простору.

Так, взаєморозуміння не передбачає “одностороннього сходження одного до логіки іншого” [9, с. 157], а пропонує компроміс ціннісних ідей, позицій. Такий процес передбачає не лише детальне вивчення поняття “діалог культур”, розуміння його сутності, а й усіх інших складників цього процесу. У своєму дослідженні Л. Черток акцентує на тому, що в освіті питання діалогу культур розглядається як взаємозв’язок науки, культури та освіти, а власне поняття “діалог культур” вважається одним з основних дидактичних принципів освіти.

Свою принципову позицію в цьому питанні висловлює Є. Зеленев, в умовах полікультурності сучасного світу освіта полікультурності стає невід’ємною частиною міжкультурної компетентності молоді в дусі толерантності та діалогу культур, а саме “вона включає культурологічні, етноісторичні знання, розуміння важливості культурного плюралізму, вміння виділяти і вносити в зміст майбутньої професійної діяльності ідеї, що відображають культурне різноманіття світу [5, с. 41]. Оскільки європейський освітній вектор спрямований на встановлення, підтримання та покращення міжнародних зв’язків, міжнародної комунікації, ми маємо приділяти велику увагу і відводити вагоме місце в цих процесах саме діалогу культур.

М. Бахтін, розвиваючи свою концепцію культурного діалогу, висловлює впевненість у тому, що “тільки у спілкуванні, у взаємодії людини з людиною розкривається “людина в людині” як для інших, так і для самого себе” [2 с. 294]. Пріоритетним є вирішення питання спілкування та взаємин на рівні вчитель – учень. Вміння розпочати діалог на елементарному рівні є основою освіти взагалі, завдяки якому кожен може будувати взаємовідносини з іншими індивідуумами тієї ж культури чи іншої, здійснюючи тим самим перші кроки до міжкультурної комунікації. Основою таких взаємовідносин є правила, що регулюють норми поведінки, життя кожного із членів суспільства, які визначаються на основі цілей та ґрунтуються на спільних цінностях єдиної системи міжкультурної компетентності. Таким чином, концепція діалогу культур є основою європейського освітнього простору і є надзвичайно актуальною у процесі професійної підготовки фахівців.

Висновок. Діалог культур – це система цінностей іншої культури, долання стереотипів, синтез інонаціонального та самобутнього, що веде до взаємозбагачення та входження до загального світового та європейського культурного контексту. В європейському освітньому просторі діалог культур має реалізовуватись через взаємодію різних культур на базі рівності, довіри та толерантності та повноцінному взаєморозумінні суб’єктів діалогу культур, які є носіями певних культурних рис, сформованих під впливом рідної культури та її соціального і культурного контексту. Діалог культур в освітньому просторі Європи виступає освітньою стратегією. Реалізація ефективного діалогу культур та підготовка суб’єктів діалогу культур, здатних брати участь у реалізації ефективною міжкультурною взаємодії в процесі євроінтеграції, є пріоритетним завданням сучасної української та європейської освіти.

Використана література:

1. Артановский С. И. На перекрестке идей и цивилизаций: мировые культурные контакты. Санкт-Петербург, 1994. 123 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. 2-е изд. Москва : Искусство, 1986. 444 с.
3. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. Москва : Политиздат, 1991. 413 с.
4. Гіптерс З. В. Культурологічний словник-довідник. Київ : Професіонал, 2006. 328 с.
5. Зеленев Є. А. Педагогіка толерантності та діалог культур як основи планетарного виховання учнівської молоді. *Духовність особистості*. 2011. Вип. 3. С. 36–43. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/domtp_2011_3_7.pdf
6. Каган М. С. Мир общения. Проблема межсубъектных отношений. Москва : Политиздат, 1988. 320 с.
7. Кирьякова А. В. Аксеологический подход к формированию этнической толерантности студентов. *Вестник ОГУ*. 2005. № 12. С. 31.
8. Кошевська К. Передмова. Міжкультурна освіта: poradnik для вчителя. Варшава : Ортдрук. 176 с.
9. Мосиенко Л. В. Генезис педагогического знания о диалоге. *Вестник ОГУ*. 2009. № 11(105). С. 157.
10. Павлишин С. Зарубежная музыка XX века. Пути развития. Тенденции. Київ : Муз. Україна, 1980. 211 с.
11. Сысоев П. В. Культурное самоопределение личности в контексте диалога культур : монография. Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2001. 145 с.
12. Философский словарь / сост. А. А. Грицанов. Минск : Изд. В. М. Скаун, 1999. 896 с.
13. Фурманова В. П. Межкультурная коммуникация и преподавание иностранного языка. Материалы 2-ой международной конференции “Диалог культур”. Москва : Изд-во МГУ, 1996. С. 239–242.
14. Шульга М. О. Формула злагоди – діалог культур. *Віче*. 1997. № 1. С. 33.
15. Baculewski K. Polska twórczość kompozytorska 1945–1984. Kraków : PWM, 1987. 327 s.
16. Buber M. The Philosophy. New York : Open Court, 2001. 693 p.

References:

1. Artanovskiy S. I. (1994) Na perekrestke idei I tsyvilizatsyi: mirovye kulturnye kontakty [At the Crossroads of Ideas and Civilizations: World Cultural Contacts]. Spb., 123 s. [in Russian].
2. Bahtin M. M. (1986) Estetika slovesnogo tvorchestva [Aesthetics of verbal creativity]: 2-e izd. M.: Iskustvo, 444 s. [in Russian].
3. Bibler V. S. (1991) Ot naukoucheniya – k logike kultury: Dva filosofskikh vvedeniya v dvadtsat pervyi vek [From science to the logic of culture: Two philosophical introductions to the twenty-first century]. M.: Politizdat, 413 s. [in Russian].
4. Hipters Z. V. (2006) Kulturolohichniy slovnyk-dovidnyk [Cultural reference dictionary]. K.: Profesional, 328 s. [in Ukrainian].
5. Zelenov Ye. A. (2011) Pedahohika tolerantnosti ta dialoh kultur yak osnovy planetarnoho vyhovannia uchnivskoi molodi. Duhovnist osobystosti [Pedagogy of tolerance and dialogue of cultures as the basis of global education of schoolchildren. Spirituality of the individual]. Vyp. 3. S. 36–43. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/domtp_2011_3_7.pdf [in Ukrainian].
6. Kagan M. S. (1988) Mir obscheniya. Problema mezhsyubektnykh odnoscheniy [World of communication. The problem of intersubjective relations]. M.: Politizdat, 320 s. [in Russian].
7. Kiryakova A. V. (2005) Akseologicheskiy podhod k formirovaniyu etnicheskoy tolerantnosti studentov [Axeological approach to the formation of students' ethnic tolerance]. *Vestnik OGU*. № 12. S. 31 [in Russian].
8. Koshevska K. Peredmov. Mizhkulturna osvita: poradnyk dlia vchytelia [Preface. Intercultural education: a teacher's guide]. Warshava: Ort druk. 176 s. [in Ukrainian].
9. Mosiienko L. V. (2009) Genesys pedagogicheskogo znaniya o dialoge [The genesis of pedagogical knowledge about dialogue]. *Vestnik OGU*. № 11(105). S. 157 [in Russian].
10. Pavlyshyn S. (1980) Zarubezhnaya muzyka XX veka. Puti razvitiya. Tendentsii [Foreign music of the 20th century. Ways of development. Trends]. K.: Muz. Ukraine, 211 s. [in Russian].
11. Sysoev P. V. (2001) Kulturnoye samoopredileniye lichnosti v kontekste dialoga kultur [Cultural self-determination of person in the context of the dialogue of cultures]: monographiia. Tambov: Izd-vo TGU im. G. R. Derzhavina, 145 s. [in Russian].
12. Filosofskii slovar [Philosophical dictionary] / sost. A. A. Gritsanov. Minsk: Izd. V. M. Skakun, 1999. 896 s. [in Russian].
13. Furmanova V. P. (1996) Mezhhkulturnaya komunikatsiya I prepodavaniye inostrannogo yazyka [Intercultural communication and foreign language teaching]: Materialy 2 mezhdunarodnoy konferentsii "Dialog kultur". M.: Izd-vo MGU, S. 239–242 [in Russian].
14. Shulgha M. O. (1997) Formula zlagody – dialoh kultur [The formula for harmony – a dialogue of cultures]. *Viche*. № 1. S. 33 [in Ukrainian].
15. Baculewski K. (1987) Polska twórczość kompozytorska 1945–1984. [Polish compositional works 1945–1984.] Kraków: PWM, 327 s. [in Polish]
16. Buber M. (2001) The Philosophy. New York: Open Court, 693 p.

Radul S., Radul I. Conceptual basis of the dialogues of cultures in the European educational spaciousness

The article defines the conceptual foundations of the dialogue of cultures in the European educational spaciousness. The dialogue of cultures found its practical embodiment in the educational practice of European countries. The dialogue of cultures is a system of values of another culture, overcoming stereotypes, synthesis of the non-national and the original, which leads to mutual enrichment and entry into the general world and European cultural context. In the European educational spaciousness, the dialogue of cultures should be implemented through the interaction of different cultures on the basis of equality, trust and tolerance and full mutual understanding of the subjects of the dialogue of cultures. They act as carriers of certain cultural traits, formed under the influence of their native culture and its social and cultural context. The dialogue of cultures in the educational spaciousness of Europe acts as an educational strategy. In the educational spaciousness, the dialogue of cultures acts as a contrastive and comparative educational strategy. Implementation of an effective dialogue of cultures is a priority task of modern national and European education. Not only individual scientists, but also relevant organizations of the Council of Europe are paying attention to issues of intercultural dialogue and intercultural education. Thus, a number of declarations, projects and programs were adopted and approved: The project of education and cultural development of migrants (1981); Recommendations of the Cabinet of Ministers of the Council of Europe on teacher training based on the cultural approach (1984); The project "Democracy, human rights, minorities; educational and cultural aspects" (1997); "Education based on the principle of democratic morality" (2000); Intercultural problem in the education system: religious diversity, dialogue in Europe (2002); Declaration of the Standing Conference of European Ministers of Education: "Intercultural education; managing diversity, strengthening democracy"; materials of the international seminar on the problems of intercultural dialogue in the university campus (2008), White book on intercultural dialogue "Living together in equality and dignity" (2008).

Key words: *dialogue, dialogue of cultures, European educational spaciousness, intercultural interaction, subject of the dialogue of cultures.*